

КРИСТАЛІЗАЦІЯ НОВИХ (СУБ-)РЕГІОНАЛЬНИХ АЛЬЯНСІВ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОГО ПРОТИСТОЯННЯ (США + ЄС – КНР)

Автори:

Андрій Рудик, Володимир Солов'ян, Юрій Пойта

Повномасштабна агресія Росії проти України суттєво прискорила процеси глобального переформатування, які тривали протягом останніх років. Світ рухається в напрямку тотальної зміни моделі подальшого розвитку, в тому числі, через триваючу технологічну революцію. Хоча чіткі обриси нового світопорядку ще не визначені, лідерами процесу глобального переформатування є США та Китай, які довгий час були елементами єдиної транснаціональної економічної системи, однак, у зв'язку з радикальними технологічними змінами, намагаються знайти новий баланс сил та інтересів.

Наслідком цих процесів є формування нових регіональних альянсів, а також радикальна зміна світової економічної моделі, яка буде визначатися новою парадигмою стосунків США – ЄС – Китай і зростанням ролі нових гравців (Індії, країн Латинської Америки, країн Африки, АТР, Близького Сходу).

В той же час, тема відносин з Китаєм розкриває цілий комплекс внутрішніх суперечностей в середовищі трансатлантичної спільноти. Свідченням цього є апеляції ряду політичних еліт ЄС до ідеї «стратегічної автономії». Особливо активну роль в рамках даного дискурсу відіграє Франція. Подібні проекти вносять розлад між західними столицями, що потенційно послаблює можливості ефективного та своєчасного реагування на безпекові виклики, зокрема щодо перебігу російсько-української війни.

Також ключовим виміром глобальної конкуренції залишається розвиток відносин з так званим Глобальним Півднем в сферах поставок критично важливих для промисловості мінеральних ресурсів та безпеки логістичних ланок. Тому, з метою встановлення основних тенденцій протистояння КНР та Заходу на просторах Глобального Півдня, в рамках даної записки проаналізовано конкуренцію ЄС та Китаю на африканському континенті в таких сферах як торгівля товарами та послугами, ринок зброї та рівень політичних контактів.

1. Нова архітектура зовнішньої політики КНР в умовах протистояння з США

Посилення стратегічної конкуренції Китаю з США є ключовим чинником, який впливає на внутрішню та зовнішню політику КНР. З позиції китайського керівництва щодо Китаю застосовується «шантаж, стримування, блокування та тиск», що призводить до значної актуалізації питань, пов'язаних з військовою та національною безпекою. У цьому аспекті Пекін продовжує посилювати Народно-визвольну армію Китаю (НВАК), передусім її морський та авіаційний компонент, нарощує ядерний арсенал. Окрім цього, спостерігається тренд на намагання Китаю досягнути технологічної самодостатності та незалежності від Заходу. В той же час Пекін реалізує курс на збільшення залежності інших країн від Китаю. КНР активніше використовує можливості китайської діаспори за кордоном та намагається посилити власний вплив в регіонах, які вважає ключовими для досягнення світового лідерства.

Наразі можна виділити такі основні напрями зовнішньої політики Китаю, які, ймовірно, будуть домінуючими в коротко- та середньостроковій перспективі:

1. Стратегічна конкуренція зі США. Відповідно до прогнозів на 2023 рік провідних китайських аналітичних центрів, геополітична конкуренція Китаю та США буде визначальним фактором зусиль Пекіну на шляху до світового лідерства. Хоча офіційна позиція китайської дипломатії щодо важливості збереження стабільності та прогнозованості відносин залишиться незмінною¹, антиамериканська риторика в тому чи іншому вигляді буде присутньою в офіційних заявах китайського керівництва та програмних документах, наративах ЗМІ, кампаніях з дезінформації. Понад те, зусилля Китаю будуть спрямовані на запобігання створення Вашингтоном коаліції країн-однодумців, передусім в Індо-тихоокеанському та Європейському регіонах; Пекін намагатиметься протидіяти економічному та цифровому протекціонізму з боку економічних партнерів та поділу світу на демократії/автократії. В той же час, Китай залишатиме відкритими канали комунікації з Вашингтоном та запобігатиме ескалації напруженості, паралельно намагаючись отримати поступки від США за рахунок співпраці в неконфліктних сферах, таких як захист навколишнього середовища, взаємодія з питань клімату тощо.

2. Намагання збільшити вплив на Європу. В умовах складних відносин з США Європа залишається для Китаю важливим ринком та джерелом технологій. Небажання значної частини європейського бізнесу втрачати ринок КНР дає можливість Пекіну поглиблювати торговельні та інвестиційні зв'язки з європейськими компаніями та завдяки цьому збільшувати вплив на уряди країн ЄС. У цьому контексті Китай також намагається послабити трансатлантичні зв'язки ЄС та США, послідовно та системно

¹ MERICS China Security and Risk Tracker 01/2023, URL: https://merics.org/en/tracker/merics-china-security-and-risk-tracker-012023?check_logged_in=1

просуваючи на міжнародних майданчиках та у двосторонніх відносинах так звану концепцію «стратегічної автономії» Європи. Очікується, що КНР періодично демонструватиме конструктивність у відносинах з ЄС, готовність до діалогу та покращення відносин, дистанціювання від Росії тощо². Однак зважаючи на те, що стратегічні документи та цілі Пекіну не змінюються, такі кроки мають на меті створення образу Китаю як дружньої та конструктивної країни, формування в ЄС передумов для скасування обмежень на експорт до Китаю сучасної напівпровідникової продукції та технологій, поглиблення економічного співробітництва.

3. Захист ключових інтересів Китаю. Ймовірно, Китай буде проводити більш агресивну політику відносно країн, які на думку Пекіна ставлять під загрозу «суверенітет, безпеку та інтереси розвитку» Китаю. Це стосується передусім військових зв'язків США з Тайванем, посилення воєнних потенціалів країн-союзників США в Індо-тихоокеанському регіоні; критики порушень Китаєм прав людини в СУАР, Тибеті та Гонконгу тощо. Очікується, що Китай продовжуватиме військовий тиск на Тайвань, намагатиметься привести до влади дружню до КНР політичну партію «Гоміньдан», дискредитуватиме відносини Тайбея з Вашингтоном, агресивно реагуватиме на поглиблення міжнародних зв'язків Тайбею з іншими країнами, в т.ч. шляхом накладання економічних санкцій. Крім цього Пекін продовжить свою так звану «дипломатію воїнів-вовків»; посилюватиме інформаційний вплив в міжнародному середовищі, щоб «голос Китаю був почутий»; проводитиме операції впливу за кордоном, в т.ч. направлені на використання потенціалу китайської діаспори в іноземних країнах³.

4. Поглиблення відносин з Росією. Незважаючи на те, що Пекін заявляє, що відносини з Москвою не є альянсом або військово-політичним блоком, а передача Китаєм летальної зброї поки що оцінюється як малоімовірна, очікується подальше посилення стратегічного співробітництва Китаю з Росією в економічній, інформаційній, технологічній та оборонній сферах. Крім цього, ймовірним є розширення співробітництва у сферах, які раніше були закритими. Зокрема, це стосується виробництва ядерної зброї у зв'язку з планами Китаю значно збільшити свій ядерний потенціал з 350 до 1500 боеголовок⁴. За даними МО США, російська компанія «Росатом» почала постачання Китаю сировини для виробництва ядерної зброї, що збільшує для КНР важливість співробітництва з Москвою, в т.ч. з метою досягнення

² Прикладом є заява посла КНР в ЄС Фу Цюнь про те, що «дружба без кордонів» з Росією є риторичним прийомом, URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/5/7396547/>

³ Прикладом є створення Китаєм так званих «таємних поліцейських відділків» в десятках країн за кордоном, URL: <https://apnews.com/article/china-us-overseas-secret-police-stations-c6198ea361d07500604a80f0d31573cc>

⁴ Global nuclear arsenals are expected to grow as states continue to modernize—New SIPRI Yearbook out now. URL: <https://www.sipri.org/media/press-release/2022/global-nuclear-arsenals-are-expected-grow-states-continue-modernize-new-sipri-yearbook-out-now>; China set to expand nuclear arsenal to 1,500 warheads by 2035, US says. URL: <https://www.ft.com/content/5313cc68-5fc8-4c0b-bdcb-e5c39245ba3a>

Китаєм світового лідерства⁵. Зазначене зменшує ймовірність того, що Китай гратиме конструктивну роль у вирішенні російсько-української війни, виступатиме медіатором, або чинитиме тиск на Росію з метою примушення до припинення агресій. Посилення кооперації наразі розглядається обома країнами як надзвичайно важливе з метою протидії США.

5. Досягнення технологічної незалежності від Заходу. Зазначений курс був підтверджений включенням до доповіді лідера КНР Сі Цзіньпіна за результатами 20-го з'їзду КПК окремого розділу «Наука, технології та інновації», якого не було в доповіді 2017 р. У новому розділі було зазначено, що освіта, наука, технології та таланти будуть стратегічними рушійними силами перетворення Китаю на «сучасну соціалістичну країну»⁶. Курс на забезпечення власної технологічної самостійності Китаю, в умовах обмеження доступу до технологій США, призведе до продовження промислової політики «Зроблено в Китаї 2025»; посилення зусиль Пекіну щодо розвитку відносин з ЄС для отримання передових технологій (в т.ч. подвійного використання); навчання спеціалістів у провідних університетах Європи; наукових та академічних обмінів; придбання технологій за допомогою тиску на іноземні компанії; вербування іноземних вчених та інженерів; викрадення інформації за допомогою кібератак.

Ймовірно, актуалізація технологічної самодостатності є наслідком застосування Заходом санкцій проти Росії за її вторгнення в Україну. У зв'язку з цим Пекін намагається збільшити свою технологічну незалежність з метою зменшення впливу санкцій Заходу у випадку своєї агресії проти Тайваню.

6. Посилення впливу Китаю на так званий «Глобальний Південь». Очікується, що Пекін зосередиться на поглибленні зв'язків з країнами, що розвиваються, БРІКС та ШОС, позиціонуючи себе, як перспективного інвестора, надійного та миролюбного партнера, який не втручається у внутрішні справи інших країн. З цією метою будуть надаватися кредити у рамках «Одного поясу, одного шляху» (в т.ч. на непрозорих умовах, що призводить до коруптування місцевих урядів), а Ініціативи глобального розвитку (GDI) та глобальної безпеки (GSI) будуть просуватися з метою формування альтернативного світового порядку.

Очікується, що за допомогою ідеологічних концептів, зазначених в GSI, Китай намагатиметься побудувати блок країн, які поділяють погляди Китаю на безпеку та глобальне управління, щоб протистояти, і зрештою реформувати світовий порядок, де домінує Захід. Крім цього, Пекін сподівається обмежити приєднання інших країн до

⁵ Russia Reportedly Supplying Enriched Uranium to China. URL: <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3323381/russia-reportedly-supplying-enriched-uranium-to-china/>

⁶ Full text of the report to the 20th National Congress of the Communist Party of China. URL: https://www.fmprc.gov.cn/eng/zxxx_662805/202210/t20221025_10791908.html

США і Заходу до так званої антикитайської коаліції. В даному аспекті зусилля Пекіна будуть сфокусовано передусім на країни так званого «Глобального Півдня».

Таким чином, крім безперервного доступу до ресурсів, стратегічною метою Пекіну буде створення для створення орієнтованої на Китай мережі дружніх країн на противагу Заходу та для підтримки для підтримки своїх амбіцій щодо реформи глобального управління. Зазначене може посилити конкуренцію КНР з Європою та США в Африці, Латинській Америці та інших регіонах, та сприяти до збільшення кооперації Китаю з Росією з метою витіснення країн Заходу з цих регіонів.

2. ЄС у пошуку консолідованої політики щодо Китаю: «стратегічна автономія» чи союз з США?

Повномасштабна агресія Кремля проти України стимулювала еволюцію поглядів щодо місця та ролі Заходу в міжнародній системі координат, яка буде сформована за результатами російсько-української війни. Втім станом на сьогодні доводиться констатувати - попри консолідацію в протистоянні з Росією, в євроатлантичній спільноті зберігаються протиріччя в питанні підтримки курсу США на стратегічне протистояння з КНР.

1. США зосереджуються на регіональних форматах стримування КНР. Напад Росії на Україну не похитнув впевненість Вашингтону стосовно пріоритетності загрози з боку КНР, яка плекає амбіції щодо набуття ролі нового глобального економічного та військово-політичного полюсу. Показово, що чернетка військового бюджету США на 2024 рік містить найбільший за всю історію запит Пентагону на «Ініціативу тихоокеанського стримування» (\$9,1 млрд), тобто на 40% більше у порівнянні з 2023 роком⁷.

Важливим елементом стратегії Білого дому, незалежно від можливої зміни адміністрації в 2025 році, залишатиметься формування нових міжнародних майданчиків взаємодії та посилення військово-технічної співпраці в рамках існуючих регіональних альянсів, спрямованих на стримування КНР. До «тріади» основних союзних міжнародних форматів, на які спиратимуться США в Індо-Тихоокеанському та східноазійському театрах, належать блок «AUKUS» (США, Великобританія, Австралія), «Чотиристоронній діалог з питань безпеки – QUAD» (Австралія, Індія, США, Японія) та «Партнери в Блакитному Тихому океані» («Partners in the Blue Pacific», PBP) (США, Великобританія, Японія, Австралія та Нова Зеландія). В даному

⁷ Pentagon's \$842B proposed budget focuses largely on China as war rages in Ukraine. URL: <https://www.stripes.com/theaters/us/2023-03-13/pentagon-military-budget-troops-pay-9481513.html>

контексті варто відзначити тенденцію зростання рівня розбалансування регіональної політики США та економічних інтересів європейських союзників, що посилюватиме аргументи прихильників ідеї автономної політики ЄС в Індо-Тихоокеанському регіоні.

2. НАТО розвиває партнерство з країнами Індо-Тихоокеанського регіону. На тлі росту конфліктності в питанні Тайваню пріоритетним напрямком діяльності НАТО, як основоположної безпекової інституції Заходу, є уніфікація бачення загроз, які формує перед членами Альянсу сьогоднішня політика Пекіну. Тому на минулорічному саміті НАТО в Мадриді Китай був визнаний «стратегічним викликом», що можна вважати успіхом американської дипломатії. Одночасно Білий дім активізував спроби залучити країни НАТО до участі в проектуванні поясу стримування Пекіну в Індо-Тихоокеанському регіоні. Так, вперше в історії самітів НАТО взяли участь лідери Японії, Південної Кореї, Австралії та Нової Зеландії. Залучення азійських союзників США суттєво розширює рамку НАТО як глобальної безпекової організації, в тому числі через внесення до порядку денного Альянсу проблем, які раніше в Європі сприймалися як виключна прерогатива Вашингтону. До прикладу, Сеул свій інтерес до розширення співпраці з НАТО супроводжує пакетом привабливих для європейських членів Альянсу пропозицій, таких як: забезпечення безперебійного постачання напівпровідників, сприяння у будівництві АЕС та модернізації енергетичних об'єктів, а також активізації військово-технічного співробітництва⁸, потенціал якого бачимо на прикладі багатомільярдних контрактів Польщі з південнокорейськими виробниками озброєнь.

В ході наступного саміту НАТО у Вільнюсі однією з головних тематик стане консолідація політики стримування Китаю країнами Заходу. Втім жорстка риторика на адресу Пекіну країн-скептиків навряд чи зустрінє одностайну підтримку, що вкотре засвідчить розбіжності між членами Альянсу в питанні оцінки рівня загроз з боку КНР.

3. Кристалізація блоку країн скептично налаштованих відносно Китаю в ЄС. В рамках НАТО Вашингтон може розраховувати на підтримку своєї концепції стримування КНР з боку ряду країн Центральної та Східної Європи та балтійських держав. Умовними лідерами блоку європейських країн, скептично налаштованих стосовно КНР, наразі є Литва та Чехія, однак, ймовірно, найближчим часом тренд на перегляд відносин з Пекіном в регіоні наростатиме. Важливим маркером процесу стане активізація контактів європейських країн з Тайванем. Дрейф країн ЦСЄ у зворотному від Пекіну напрямку підкреслює глибоку кризу китайських інвестиційних та логістичних форматів («14+1», «Один пояс, один шлях») на східних теренах ЄС. В політичній площині проросійська нейтральність Китаю підштовхує більшість урядів

⁸ South Korea's Important Achievement at the NATO Summit. [URL:https://www.wilsoncenter.org/article/south-koreas-important-achievement-nato-summit](https://www.wilsoncenter.org/article/south-koreas-important-achievement-nato-summit)

країн Центрально-Східної Європи та Балтії до визначення зовнішньої політики КНР як джерела загроз в сфері інформаційної та технологічної безпеки.

4. Пріоритети ЄС у відносинах з Китаєм. Несподіваний інтерес Пекіну до російсько-української війни, засвідчений так званим «мирним планом», у поєднанні з демонстрацією «безлімітної дружби» з Москвою в ході візитів китайських вищих керівників до Кремля, стимулював дебати щодо консolidованої позиції ЄС у відносинах з Китаєм. З позиції ЄС, бажання Китаю посилити свій міжнародний престиж завдяки участі в дипломатичному процесі щодо завершення війни робить тему України для демократичних країн маркером у відносинах з Пекіном.

У своїй програмній промові про політику ЄС щодо КНР президент Європейської комісії Урсула фон дер Ляйен визначила пріоритетом зниження порогу вразливості ЄС до широкого спектру безпекових факторів, спричинених Пекіном. Наразі, можна виділити такі основні напрями політики дерискінгу ЄС у відносинах з КНР: 1) формування єдиної політики на основі захисту економічних інтересів ЄС; 2) відповідальне управління стратегічними розходженнями інтересів і цінностей; 3) скоординований, але незалежний підхід до відносин з Китаєм у сфері високих технологій; 4) зменшення вразливості ЄС від китайського імпорту, особливо у критичних сировинних ресурсах; 5) Переоцінка угоди про інвестиції з точки зору посилення захисту чутливих технологій від КНР; 6) розвиток партнерств з Глобальним Півднем в питаннях, які становлять занепокоєння в контексті діяльності Китаю. Водночас, фон дер Ляйен наголосила на необхідності збереження можливостей співпрацювати з Пекіном у таких питаннях, як зміна клімату, біорізноманіття, готовність до пандемії, нерозповсюдження ядерної зброї та глобальна фінансова стабільність⁹.

5. Нові акценти в політиці Німеччини та Франції щодо Китаю. Станом на сьогодні, політика ЄС щодо Китаю є поєднанням різних національних інтересів і пріоритетів, які часто суперечать одне одному. Брюссель не має ефективного контролю щодо національних ініціатив відносно КНР. Зі свого боку Пекін надає перевагу розвитку двосторонніх відносин з країнами Європи, в першу чергу Німеччиною та Францією. В економічній площині ключовим партнером Китаю залишаються ФРН як найбільший торговельний партнер Китаю в ЄС (у 2022 році загальний товарообіг між країнами сягнув 236,9 млрд євро)¹⁰. В геополітичній площині діалог з Францією особливо приваблює керівництво КНР, оскільки Париж історично претендує на роль архітектора

⁹ Speech by President von der Leyen on EU-China relations to the Mercator Institute for China Studies and the European Policy Centre. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_23_2063

¹⁰ German business calls for renegotiation of China investment agreement. URL: <https://www.euractiv.com/section/eu-china/news/german-business-calls-for-renegotiation-on-china-investment-agreement/>

«стратегічної автономії» ЄС, яка резонує з інтересом Пекіну стосовно стимулювання потенційних та поглиблення наявних розколів трансатлантичного середовища.

Слід звернути увагу на відмінності інтересів Берліну та Парижу щодо відносин з Пекіном. За повідомленнями преси, в уряді ФРН та бізнес середовищі все ще плекають надію укласти Всеохоплюючу інвестиційну угоду (CAI) з Китаєм¹¹. У той же час влада Німеччини публічно декларує бажання уникнути минулих помилок, які були допущені у відносинах з РФ. Після нещодавнього візиту до Пекіну, міністр закордонних справ ФРН Анналена Бербок підтвердила, що Берлін намагатиметься відійти від концепції «змін через торгівлю», згідно з якою Захід хотів домогтися політичних змін в авторитарних режимах через зміцнення торгових зв'язків¹². Тож, ймовірно, Берлін узгоджуватиме з ЄС переговорну позицію щодо Всеохоплюючої інвестиційної угоди та заохочуватиме Пекін до активізації діалогу з Брюсселем.

Водночас, резонансними стали заяви президента Франції, зроблені після переговорів з лідером КНР. Емманюель Макрон не вперше озвучив ідеї щодо «стратегічної автономії» Європи. Однак цього разу були обрані особливо різкі формулювання про зменшення залежності ЄС від США, які фактично ставлять під сумнів можливість консолідованої політики Заходу в питанні відносин з КНР. На відміну від позиції євробюрократії, яка в «стратегічній автономії» вбачає розширення оборонних можливостей ЄС, Париж говорить про імплементацію підходу «третього шляху» як альтернативного блоку, створеного на протигагу парадигмі глобального китайсько-американського суперництва.

Побудова комплексної економічної моделі розвитку відносин Європи з КНР можлива лише за умови лідируючої ролі інституцій ЄС на переговорному треку. Однак накопичення проблем безпекового характеру та загальний рівень недовіри у зв'язку з історією пандемії, взаємна практика застосування санкцій та обмежена підтримка Пекіном сторони агресора в російсько-українській війні завели пошук єдиної політики ЄС в глухий кут. Станом на сьогодні керівництво ЄС зосереджується на визначенні спільних ризиків та пошуку можливостей для збереження окремих сфер кооперації з КНР. Перспективи реалізації цих програм залишаються сумнівними, зважаючи на небажання самого Пекіну вести прямий діалог з Брюсселем, який, з позиції китайської сторони, готує ЄС до системної конкуренції з КНР. В цих умовах розрив в підходах європейських столиць щодо політики відносно Китаю лише зростатиме. Крило країн-прагматиків, зокрема Німеччини та Франції, продовжить балансувати між безпековими занепокоєннями ЄС та інтересами власного бізнесу на просторах китайського ринку. Скептично налаштовані відносно КНР європейські країни за підтримки США

¹¹ The Rise and Demise of the EU-China Investment Agreement: Takeaways for the Future of German Debate on China. URL: <https://www.csis.org/analysis/rise-and-demise-eu-china-investment-agreement-takeaways-future-german-debate-china>

¹² Germany's Baerbock says parts of China trip 'shocking'. URL: <https://www.dw.com/en/germanys-baerbock-says-parts-of-china-trip-shocking/a-65375303>

поглиблюватимуть регіональну координацію у сфері безпеки інформації та комунікацій, а також розвиватимуть контакти з Тайбеєм. Відповідно, проект європейської стратегічної автономії у «редакції» президента Франції, щонайменше в короткостроковій перспективі, залишиться малоімовірним для реалізації.

3. Глобальне протистояння США-ЄС та Китаю на африканському континенті

Як зазначається вище, конструювання нових регіональних форматів співпраці та партнерств супроводжується посиленням конкуренції США, ЄС чи КНР за країни так званого Глобального Півдня. В рамках даного підрозділу аналізується найважливіші, з позиції авторів, інструменти проектування глобальними гравцями свого впливу на прикладі африканського континенту, зокрема: торгівля товарами та послугами, ринок зброї та рівень політичних контактів.

З метою отримання узагальнених даних, в рамках матеріалу Африка аналізуватиметься за регіональним принципом на прикладі конкретних країн.

1. Африканський континент в контексті економічного протистояння КНР та США. Торгівля є одним з ключових інструментів проектування глобальними гравцями свого впливу на континенті. Експорт Китаю до Африки за 2022 рік склав \$164,49 млрд, тоді як імпорту – \$117,51 млрд¹³. В обох випадках йдеться про рекордні значення. При цьому варто відзначити, що після падіння в 2015 році, обсяг торгівлі Китаю з Африкою продовжує зростати кожного року.

За 2022 рік основними споживачами китайського експорту в Африці стали Південно-Африканська Республіка (\$24,2 млрд – 14,7% від експорту Китаю на континент), Нігерія (\$22,3 млрд – 13,6%) та Єгипет (\$17,1 млрд – 10,4%). У 2022 році Китай найбільше імпортував з ПАР (\$32,6 млрд – 27,7% від імпорту Китаю з континенту), Анголи (\$23,1 млрд – 19,7%) та Демократичної Республіки Конго (\$16,7 млрд – 14,2%) [перерахунок із юаня в долар США здійснено по курсу 0,15] .

Враховуючи, що експорт Китаю до Африки з 2021 на 2022 рік зріс на \$18,97 млрд, можна зробити висновок, що Пекін перейшов до ще більшої диверсифікації свого експорту на континент (падіння експорту до Нігерії та Єгипту на фоні помірною зростання до ПАР). У свою чергу за окреслений проміжок часу імпорту зріс на \$11,75 млрд і більше половини цієї цифри припадає на Анголу та ДР Конго.

¹³ China-Africa trade soars on spike in commodity prices – <https://asia.nikkei.com/Economy/Trade/China-Africa-trade-soars-on-spike-in-commodity-prices>

Щодо позицій Заходу, то торгівля США з континентом продовжує залишатися на сталому рівні (\$25 млрд. експорту, \$36 млрд. імпорту), не демонструючи ні стрімких злетів, ні падінь¹⁴. Однак для США Африка не складає значного економічного інтересу. Інша справа – Європейський Союз. У 2022 році експорт ЄС (без Великої Британії) до Африки склав \$181,4 млрд, а імпорт – \$232,7 млрд^{15,16}. Торгівля з Африкою для ЄС становить 6,2% від загального експорту (\$2,926 трлн) та 7,4% від загального імпорту (\$3,146 трлн) за 2022 рік^{17,18,19}. Відповідно, можна зробити висновок, що ЄС нарощує торгівлю з Африкою. Наприклад, у 2021 році експорт ЄС до Африки становив \$149,4 млрд, а імпорт з Африки до ЄС – 148,6 млрд. Різниця в експорті за 2022 рік складає \$32 млрд на користь 2022 року, а в імпорті – \$84,1 млрд теж на користь 2022 року. Отже, обсяги торгівлі ЄС та Африки зросли з 2021 по 2022 рік на \$116,1 млрд. Тоді як аналогічний показник Китаю та Африки – зріс лише на 30,7 млрд (\$251,3 млрд у 2021 році та \$282 млрд у 2022 році). Доцільно припустити, що, можливо, ситуація стрімкого (порівняно з 2021 роком) зростання обсягів торгівлі ЄС з Африкою зумовлена широкомасштабною агресією російської федерації проти України. Це, відповідно, призвело до переорієнтації частини європейського ринку на Африку. Тому така ситуація лише підкреслює гостроту економічного протистояння ЄС та Китаю на африканському континенті.

За 2022 рік експорт ЄС до ПАР склав \$27,6 млрд (на \$2,4 млрд більше, ніж Китай), до Нігерії – \$19,4 млрд (на \$2,9 млрд менше, ніж Китай), до Єгипту – \$21,6 млрд (на \$4,5 млрд більше, ніж Китай). Різниця по цих країнах – \$4 млрд на користь ЄС. Різниця між експортом ЄС та Китаю на континент за 2022 рік становить \$16,9 млрд на користь ЄС. Імовірно, як і Китай, ЄС проводить диверсифікацію свого експорту на континенті - за 2022 рік імпорт ЄС з ПАР склав \$27 млрд (на \$5,6 млрд менше, ніж Китай), з Анголи – \$14,2 млрд (на \$8,9 млрд. менше, ніж Китай), з ДР Конго – \$2,5 млрд (на \$14,2 млрд менше, ніж Китай)^{20,21,22}. Якщо врахувати різницю між імпортом на континент Китаю та ЄС за 2022 рік у \$115,2 млрд на користь ЄС, а також раніше згаданий факт того, що 61,6% імпорту Китаю припадає на три вищезгадані країни, можна зробити висновок – наразі для більшості країн Африки важливішим є ринок ЄС, а не Китаю.

Саме тому, з огляду на всі наведені факти, економічний вплив ЄС на континенті є потужнішим, ніж вплив Китаю.

¹⁴ DATA: CHINA-AFRICA TRADE – <http://www.sais-cari.org/data-china-africa-trade>

¹⁵ European Union Exports: EU 27E: Africa: Total – <https://www.ceicdata.com/en/european-union/eurostat-trade-statistics-by-sitc-european-union-africa/exports-eu-27e-africa-total>

¹⁶ European Union Imports: EU 27 excl UK (EU 27E): Africa: Total – <https://www.ceicdata.com/en/european-union/eurostat-trade-statistics-by-sitc-european-union-africa/imports-eu-27-excl-uk-eu-27e-africa-total>

¹⁷ European Union Total Exports – <https://www.ceicdata.com/en/indicator/european-union/total-exports>

¹⁸ Exports of goods – total – <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/teiet010/default/line?lang=en>

¹⁹ European Union Total Imports – <https://www.ceicdata.com/en/indicator/european-union/total-imports>

²⁰ European Union Imports from South Africa – <https://tradingeconomics.com/european-union/imports/south-africa>

²¹ European Union Imports from Angola – <https://tradingeconomics.com/european-union/imports/angola>

²² European Union Imports from Congo – <https://tradingeconomics.com/european-union/imports/congo>

2. Торгівля зброєю. За даними SIPRI за 2018-2022 роки на Китай припадає 9,8% експорту зброї до Африки, що є другою позицією на континенті - між США (16%) та Францією (7,6%). Наразі відомо, що Китай експортує зброю до 17 країн континенту. Однак китайську зброю можна знайти щонайменше в 35 країнах Африки.

Китай експортує широку номенклатуру військової техніки на африканський континент. Однак у багатьох випадках це застарілі танки та гармати. Значно новішу китайську техніку отримують лише декілька країн, такі як Алжир, Габон, Ефіопія, Кенія, Марокко, Сенегал. Враховуючи факти того, що Китай нарощує постачання до Алжиру, Ефіопії, Нігерії та Сенегалу, можна зробити висновки щодо зусиль Пекіну, спрямованих на зайняття місця Росії на ринку африканського озброєння та складання конкуренції Франції та США на континенті.

Як приклад, можна навести Алжир, який є одним з найбільших покупців зброї в Африці – 1,8% від загальносвітового обсягу імпорту зброї. Дві третини зброї Алжир купував у Росії, однак на початку листопада 2022 року Алжир та Китай уклали меморандум про стратегічну співпрацю на 5 років²³. Також розпочалися переговори з китайською компанією NORINCO щодо придбання китайських ОТРК SY-400²⁴. У квітні 2023 року з'явився матеріал, в якому йдеться про те, що Китай фінансує Фронт визволення Західної Сахари та надає йому зброю через Іран²⁵. Враховуючи, що сахарські повстанці підтримуються Алжиром, можна припустити, що співпраця останнього з Китаєм у сфері озброєнь також може стосуватися даного питання.

Імовірно, в умовах втрати позицій Росією, конкуренція на ринку озброєнь Африки між Заходом та КНР посилиться. До широкомасштабної агресії проти України російська федерація була беззаперечним лідером в експорті озброєнь до Африки – 40%. Однак зважаючи на те, що Москва має складнощі із постачанням зброї на континент у зв'язку із санкціями, а також з браком озброєння для ведення бойових дій і зриванням контрактів, інші постачальники озброєнь отримують можливість розширити свою долю в ринку²⁶.

3. Поточна динаміка політичних відносин КНР з конкретними країнами Африки.

Не зважаючи на те, що Китай має посольства практично у всіх африканських країнах (за винятком Есватіні), можна назвати лише декілька з них, політичні відносини з

²³ Algeria, China sign 5-year strategic cooperation pact – <https://www.middleeastmonitor.com/20221108-algeria-china-sign-5-year-strategic-cooperation-pact/>

²⁴ Algeria continues military buildup with new Chinese SY-400 ballistic missile acquisition – <https://www.military.africa/2022/11/algeria-continues-military-buildup-with-new-chinese-sy-400-ballistic-missile-acquisition/>

²⁵ Is Morocco China's Next Target? Opinion – <https://www.newsweek.com/morocco-chinas-next-target-opinion-1795689>

²⁶ Ukraine Has Ground Down Russia's Arms Business – <https://foreignpolicy.com/2022/07/21/ukraine-russia-arms-business-weapons-exports-africa/>

якими мають для Китаю важливе геополітичне значення²⁷. У даному контексті, перш за все, варто згадати Джибуті. На території цієї східноафриканської держави знаходиться єдина закордонна китайська військова база. У лютому 2014 року Джибуті та Пекін уклали угоду про оборону, безпеку та стратегічне партнерство, частиною якої власне і стали домовленості щодо військової бази. У січні 2023 року стало відомо про те, що Джибуті досягли взаєморозуміння з компаніями Гонконгської аерокосмічної технологічної групи щодо будівництва комерційного космодрому на території держави. 9 грудня 2022 року відбулася зустріч очільника КНР Сі Цзіньпіна з президентом Джибуті Ісмаїлом Омар Гелле в Саудівській Аравії²⁸.

Одним із індикаторів політичної важливості африканської країни для Китаю є кількість робітників-етнічних китайців у ній, а також загальна кількість етнічних китайців, що мешкає на її території. Наприклад, у 2020 році найбільше робітників-китайців було в Алжирі – понад 18 тис. осіб²⁹. Однак при тому, що за деякими оцінками на початку 2010-х років в Алжирі мешкало 200 тис. китайців, то зараз ця цифра складає 37 тис. осіб^{30,31}.

Наступними за даними показниками йдуть Нігерія (8,6 тис. робітників), Ефіопія (8 тис. робітників, 41 тис. китайців загалом), ДР Конго (6,7 тис. робітників), Ангола (6 тис. робітників та 54 тис. китайців загалом, скоротилося із 300 тис.)^{32,33,34,35}. Китай вибудовує особливі політичні відносини з тими країнами, в економіках яких представлена його діаспора.

Водночас варто підкреслити, що дипломатія КНР на континенті ведеться не завжди безпосередньо через Сі Цзіньпіна, а через інших китайських чиновників. Глава КНР за 2022 рік особисто зустрічався лише з прем'єр-міністром Алжиру Айменом Бенабдеррахманом в Саудівській Аравії. Окрім зустрічі з першими особами Джибуті та Алжиру, у Саудівській Аравії під час самітів «Китай – арабський світ» та «Китай – Рада співробітництва країн Перської затоки» Сі Цзіньпін зустрівся з президентом Єгипту Абдель Фаттах ас-Сісі. Раніше, у листопаді 2022 року, очільник Китаю в рамках саміту G20 зустрівся в Індонезії з президентом ПАР Сірілом Рамафосою. Важливо

²⁷ Chinese Embassies > Africa –

https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zwjg_665342/2490_665344/2493_665350/index.html

²⁸ Xi Jinping Meets with President Ismail Omar Guelleh of Djibouti –

https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/202212/t20221210_10988607.html

²⁹ Number of Chinese workers in Africa from as of 2020, by country – <https://www.statista.com/statistics/1259279/number-of-chinese-workers-in-africa-by-country/>

³⁰ China's Impact And Risks In Algeria –

<https://web.archive.org/web/20120501100531/http://cablegatesearch.net/cable.php?id=10ALGIERS123>

³¹ Chinese in Algeria – https://joshuaproject.net/people_groups/19206/AG

³² China's Impact And Risks In Algeria – <https://web.archive.org/web/20120501100531/>

³³ Chinese in Ethiopia – https://joshuaproject.net/people_groups/19206/ET

³⁴ Chinese in Angola – https://joshuaproject.net/people_groups/19206/AO

³⁵ How Angola's honeymoon with China came to an end – <https://www.theafricareport.com/202465/how-angolas-honeymoon-with-china-came-to-an-end/>

зауважити, що там же Сі Цзіньпін особисто зустрівся з президентом Сенегалу Макі Салем.

Загалом, якщо порівняти попередні роки, очільник Китаю за 2022 рік жодного разу не відвідав Африку. Натомість «роботу» по зустрічі з африканськими лідерами в 2023 році розпочав міністр закордонних справ Цінь Ган, який на початку січня 2023 року зустрівся з прем'єр-міністром Ефіопії Абій Ахмедом, президентом Габону Алі Бонго Ондімбою, президентом Анголи Жоау Лоренсу, президентом Беніну Патрісом Талоном та президентом Єгипту Абдель Фаттах ас-Сісі.

Китай наразі справді активізував політичні контакти з країнами Африки, однак варто відзначити, що, за винятком Джибуті, «особливість» його політичних відносин з ними фактично відштовхується від економічних інтересів. Не зважаючи на те, що з багатьма країнами континенту Китай має досить давню історію дипломатичних відносин та економічної співпраці, його політичний вплив в Африці перебуває у фазі становлення. Його не варто переоцінювати. Приклад відтоку китайців з Анголи, «дипломатії боргової пастки» щодо Замбії, Кенії та Танзанії, випадки расизму серед китайців щодо африканців засвідчують, що африканські країни досить обережно ставляться до «дружби» з Китаєм³⁶.

4. Активізація дипломатії країн ЄС на африканському континенті. Що ж до Об'єднаної Європи, то варто відзначити, що високий представник ЄС у закордонних справах та політиці безпеки Жозеп Боррель у вересні 2022 року відвідував Мозамбік та Кенію, а на початку поточного року здійснив візити до Ботсвани та ПАР. Активізація дипломатичних місій ЄС до африканського континенту зумовлена широкомасштабною агресією Росії проти України. Втім доводиться констатувати, що ЄС не має реальної (а не декларативної) спільної політики щодо Африки. Кожна держава-член ЄС діє на континенті залежно від власних інтересів. Наприклад, французьку операцію «Бархан» проти ісламістів підтримували Естонія, Швеція, Чехія та Данія, тоді як більшість країн ЄС залишилися осторонь. Показовою в даному контексті також є ситуація навколо Західної Сахари. ЄС у цілому визнає право сахараві (місцевого етносу) на самовизначення. Однак Іспанія змінила позицію та підтримує план Марокко на «автономізацію» регіону.

Враховуючи зазначене, варто звернути увагу на зростання динаміки візитів лідерів найбільших економік Європи до африканських країн, зокрема Німеччини та Франції. Особливу активність на африканському напрямі традиційно зберігає Париж: в березні 2023 року президент Франції Емманюель Макрон відвідав Габон, Республіку Конго, Демократичну Республіку Конго та Анголу, а літом минулого року - Камерун, Бенін та

³⁶ China-Africa relations – <https://www.chathamhouse.org/2023/01/china-africa-relations>

Гвінею-Бісау. Загалом, втрачаючи вплив у Малі та Буркіна-Фасо, Франція намагається наростити свою присутність в колишніх португальських (Анголі, Гвінеї-Бісау, Кабо-Верде, Сан-Томе і Прінсіпі), британських (Сьєрра-Леоне, Гамбія), бельгійських (Бурунді, ДР Конго, Руанда) та іспанських колоніях (Екваторіальна Гвінея). Франція зберігає найбільшу політичну та військову активність на континенті, яка продовжує контролювати такі об'єднання як ЕКОВАС та ЕКОЦАС, впливати на G5Sahel. Наразі на континенті розгорнуто близько 3 тис. французьких військовослужбовців (здебільшого в Нігері та Чаді). Франція забезпечує підготовку та навчання військових значної кількості західноафриканських та центральноафриканських держав.

Висновки

Російсько-українська війна прискорила кристалізацію нових союзів та форматів співпраці в глобальному вимірі. Тенденція до формування нових (суб-)регіональних альянсів або переорієнтації існуючих партнерських форматів набирає обертів. Однак позиціонування держав стосовно ситуації в Україні є лише одним з критеріїв, на основі яких відбувається структурування майбутнього світопорядку. В основі трансформацій міжнародних відносин лежить конкуренція в сферах людської діяльності, які забезпечують сталий економічний розвиток на технологічне домінування.

Аналіз нової архітектури зовнішньої політики КНР в умовах глобального протистояння засвідчує, що Пекін намагається послабити трансатлантичні зв'язки ЄС та США. Зовнішня політика КНР спрямована на розвиток двосторонніх відносин з європейськими країнами. При цьому з боку китайського керівництва спостерігається ріст недовіри до інституцій ЄС через взаємну практику застосування санкцій та торговельних обмежень. Що ж до США та країн-союзників в Індо-тихоокеанському регіоні, Китай буде проводити більш агресивну політику конфронтації. Паралельно Пекін нарощує технологічну незалежність з метою зменшення впливу санкцій у випадку активізації військового сценарію в питанні Тайваню. При цьому КНР не ставить за мету оформлення нових регіональних альянсів під власним патронатом. Натомість Китай розвиватиме наявний інструментарій проектування фінансового та безпекового впливу - Ініціативи глобального розвитку (GDI) та глобальної безпеки (GSI), а також кредитні програми в рамках «Одного поясу, одного шляху».

На фоні наростання регіональних амбіцій КНР та загострення безпекової ситуації навколо Тайваню, США в найближчі роки зосереджуватимуть зусилля на посиленні оборонної співпраці з країнами-союзниками в Індо-тихоокеанському регіоні. Основними міжнародними альянсами, на які спиратимуться США в реалізації політики стримування КНР залишатимуться «AUKUS», «Чотиристоронній діалог з питань безпеки – QUAD» та «Партнери в Блакитному Тихому океані» (PBR). Водночас Вашингтон стимулюватиме поглиблення співпраці на рівні НАТО зі своїми

союзниками в Індо-тихоокеанському регіоні, що може стати однією з центральних тематик саміту Альянсу у Вільнюсі.

ЄС, зі свого боку, зосереджується на визначенні спільних ризиків та пошуку можливостей для збереження окремих сфер кооперації з КНР. Однак наразі на шляху реалізації цих програм залишаються розбіжності між крилом країн, що скептично налаштовані до співпраці з Китаєм через занепокоєння у сфері безпеки та країнами-прагматиками, які не бажають втрачати економічні вигоди. При цьому ключові параметри економічного у відносинах ЄС-КНР формуватимуться в рамках дискусії щодо доцільності укладання Всеохоплюючої інвестиційної угоди (CAI) з Китаєм. Щодо політичного виміру відносин ЄС-КНР, то ключова тенденція простежується в спробі європейських столиць вплинути на позицію Пекіну в питанні російсько-української війни, зокрема через донесення позиції, що підтримка Москви озброєннями призведе до санкцій з боку ЄС.

Одним з ключових висновків стосовно конструювання нових регіональних альянсів під проводом США, ЄС чи КНР є посилення конкуренції за країни так званого Глобального Півдня. Тому в рамках даної записки на прикладі окремих країн африканського континенту були проаналізовані тенденції проектування геополітичного впливу США, ЄС та КНР. Зокрема, важливо відзначити зростання обсягів торгівлі ЄС з Африкою протягом 2022 року, що є наслідком широкомасштабної агресії проти України. При цьому автори вказують на тенденцію до диверсифікації торговельних відносин в рамках економічної стратегії ЄС та КНР і, відповідно, пріоритезації співробітництва з окремими країнами континенту. Також слід відзначити посилення конкуренції між країнами Заходу та КНР на ринку озброєнь Африки у зв'язку зі суттєвим послабленням позицій РФ. Також автори відзначають відзначити доволі низьку інтенсивність дипломатії КНР на рівні керівництва країни. Суттєвим фактором стали обмежувальні заходи внаслідок пандемії

Відтак провідним завданням України стане формування умов для входження у нові технологічні, промислові та економічні ланцюжки, котрі будуть вибудовуватися на глобальній арені. Це потребує поглибленого вивчення (з актуалізацією перспективних потреб) потенційно важливих технологій, перспективних виробничих ланцюжків, а також визначення регіонів, країн, організацій тощо, котрі можуть стати джерелом необхідних корисних копалин, енергоносіїв, передових розробок та технологій, елементами перспективних технологічних та виробничих циклів, а також споживчими ринками.

© New Geopolitics Research Network

Автори:

Андрій Рудик, Володимир Солов'ян, Юрій Пойта

Інформація та погляди, викладені в цьому дослідженні, належать авторам і не обов'язково відображають офіційну думку Фонду Конрада Аденауера та Міністерства закордонних справ України.

New Geopolitics Research Network

Е-пошта: info@newgeopolitics.org

<https://www.newgeopolitics.org/>

New Geopolitics

Research Network